

САМОПРОЕКТУВАННЯ ЯК ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ ПОТЕНЦІЙНОЇ ОСОБИСТОЇ ІСТОРІЇ

***Анотація.** Метою статті є теоретичне обґрунтування наративізації як однієї з провідних дискурсивних технологій процесу самопроектування особистості. Дискурсивні технології тлумачаться як технології виробництва, упакування, розшифрування та впровадження смислів. Основними характеристикам дискурсивних технологій є: гнучкість точки зору; усвідомлення конструювання; орієнтація на діалог, комунікацію, співробітництво; орієнтація на дискурс, багатоголосся (тобто різноманіття Я). Показано, що наратив є не лише важливим інструментом розуміння та інтерпретації особистого досвіду, навколишньої реальності, а й провідним засобом самопроектування особистості. Він не тільки є основоположною формою надання сенсу людському досвіду, а й надає можливість поєднувати минуле Я особистості з теперішніми і навіть з майбутнім Я, що проектується. З'ясовано, що у процесі створення наративу особистість, яка створює власний проект, застосовує цілісну модель часової перспективи (минуле, теперішнє, майбутнє). Це дозволяє одночасно утримувати у свідомості історію реального життя разом з історіями про можливе життя і себе в ньому, а також велику кількість їх комбінацій. Визначено, що однією із умов оволодіння технологією створення наративу себе-потенційного є наявність в особистості наративної компетентності. Наративна компетентність має включати такі уміння: уміння вибудувати події у хронологічній послідовності; уміння включити в особисту історію шаблони культурно-типових життєвих сценаріїв; уміння відобразити в історії причинно-наслідкові взаємозв'язки подій життя та патерни «мета – засіб»; уміння організувати історії навколо головної «теми», цінності або життєвого принципу.*

***Ключові слова:** самопроектування особистості, наратив, дискурсивні технології, наративізація, наративна компетентність, особистісна історія, особистісний проект.*

Чепелева Н.В. Самопроектирование как процесс создания потенциальной личной истории.

Аннотация. Целью статьи является теоретическое обоснование нарративизации как одной из ведущих дискурсивных технологий процесса самопроектирования личности. Дискурсивные технологии рассматриваются как технологии производства, упаковки, расшифровки и внедрения смыслов. Основными характеристиками дискурсивных технологий являются: гибкость точки зрения; осознание конструирования; ориентация на диалог, коммуникацию, сотрудничество; ориентация на дискурс, многоголосие (то есть многообразие Я). Показано, что нарратив является не только важнейшим инструментом понимания и интерпретации личного опыта, окружающей действительности, но и ведущим средством самопроектирования личности. Он не только есть основополагающей формой придания смысла человеческому опыту, но и даёт возможность объединять прошлое Я личности с настоящим и даже с будущим проектирующимся Я. Выяснено, что в процессе создания нарратива личность, создающая собственный проект, использует целостную модель временной перспективы (прошлое, настоящее, будущее). Это позволяет одновременно удерживать в сознании историю реальной жизни совместно с историями про возможную жизнь и себя в ней, а также большое количество их комбинаций. Выявлено, что одним из условий овладения технологией создания нарратива себя-потенциального является наличие у личности нарративной компетентности. Нарративная компетентность должна включать такие умения: умение выстроить события в хронологической последовательности; умение включить в личную историю шаблоны культурно-типичных жизненных сценариев; умение отразить в истории причинно-следственные связи событий жизни и паттернов «цель – средство»; умение организовать истории вокруг главной «темы», ценности или жизненного принципа.

Ключевые слова: самопроектирование личности, нарратив, дискурсивные технологии, нарративизация, нарративная компетентность, личная история, личностный проект.

Chepeleva N.V. Self-designing as a process of creating a potential personal story.

Abstracts. The aim of the article is the theoretical substantiation of narrativization as the main discursive technology of personality self-

designing process. Discursive technologies are considered as technologies of sense production, packaging, decoding and introduction. The main characteristics of discursive technologies are: the point of view flexibility; awareness of constructing; orientation on dialogue, communication, cooperation; orientation to discourse, polyphony (that is, the variety of ego). It is shown that narrative is not only the most important tool for understanding and interpreting personal experience, surrounding reality, but also the leading means of personality self-designing. It is not only the basic form of giving sense to human experience, but it also makes it possible to unite the past of the personality with the present and even with the future designing self. It is found that in the process of a narrative creation, the personality creating his own design uses an integral model of the temporal perspective (past, present, future). This allows to keep simultaneously in human mind the history of real life, along with stories about possible life and yourself in it, as well as a large number of their combinations. It was revealed that one of the conditions for mastering the technology of creating a self-potential narrative is the presence of a narrative competence. Narrative competence should include such skills: the ability to build events in the chronological order; the ability to include in the personal history patterns of cultural-typical life scenarios; the ability to reflect in the history of cause-and-effect relationships events of life and patterns of "goal - means"; the ability to organize stories around the main "theme", value or life principle.

Key words: *personality self-designing, narrative, discursive technologies, narrativization, narrative competence, personal history, personality design.*

Постановка проблеми. Сучасні цивілізаційні та культурні вимоги суспільства потребують від людини здатності до самодетермінації, саморозвитку та самореалізації, індивідуальної відповідальності за власні вчинки та долю суспільства в цілому, що, в свою чергу, є необхідною передумовою успішної адаптації до мінливих сучасних соціокультурних обставин. Одним із шляхів відповіді на зазначені вимоги є звернення до проблеми самопроекування особистості, яка, на наш погляд, є ключовою при тлумаченні людини як автора власної долі, здатного вибудовувати власне життя та власну особистість, спираючись на актуальні виклики сьогодення.

Самопроекування тлумачиться нами як процес збагачення й трансформації смислового простору особистості, що відбувається в результаті розуміння та інтерпретації індивідуального досвіду, який

узагальнюється на основі внутрішніх інтенцій особистості та структурується під впливом цілей, мотивів та намірів людини, а також спирається на соціокультурні концепти, що організують особистісний досвід. Воно спрямовано на створення особистістю ідеальних моделей себе, причому зміст цих моделей може багаторазово трансформуватися залежно від завдань, які ставить перед людиною соціум, та які вона приймає шляхом процесів їх перевизначення та довизначення [8].

Метою самопроекування є формування особистісного проекту розвитку, що передбачає створення життєвої стратегії, програми, обрання життєвої перспективи, а також засвоєння способів забезпечення особистісного зростання та втілення їх як в особистісному проекті, так і в проекті власного життя. Ідеальний проект бажаного розвитку будується самою особистістю на основі власного життєвого та узагальненого соціокультурного досвіду. Він є базисним центром смислотворення, що дозволяє вибудувати життєві стратегії та сформувати плани перспективи і програми особистісного розвитку та втілити їх у життєвих практиках.

Ми розрізняємо нормативні та особистісні проекти. Перші задаються культурою і соціумом та містять типові для тієї чи іншої культури автобіографічні події, вимоги до особистісних якостей тощо, другі – створюються людиною на основі засвоєння соціокультурного досвіду та його корегування відповідно до власної життєвої ситуації, власних можливостей (як життєвих, так і психологічних) та наявних обмежень, які не дозволяють людині втілити бажаний проект. Якщо в соціумі створено вимоги до самодетермінованої особистості та умови для її самореалізації, то людина починає ретельніше осмислювати власний та соціокультурний досвід, прагнучи до створення власних смислів та віднайдення шляхів до їх реалізації. Цей процес можливий і за умови зміни культурного контексту, що спонукає людину до переосмислення власного досвіду та власної особистості та усвідомлення необхідності створення особистісного проекту або ж його трансформації.

Результатом самопроекування стає особистісна зрілість, яку ми, спираючись на К.О. Абульханову-Славську, розуміємо як здатність людини до пропорційного життєвим завданням продуктивного застосування своїх можливостей та особливостей власного типу особистості [1]. Інакше кажучи, лише зріла особистість здатна спрямовувати перебіг подій власного життя, зробити себе та власне життя предметом перетворень, а отже, стати справжнім суб'єктом

самопроекування, і, як наслідок, автором власного життя.

Метою статті є теоретичне обґрунтування наративізації як однієї з провідних дискурсивних технологій процесу самопроекування особистості.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Ми вважаємо за можливе говорити про дискурсивне самопроекування, оскільки людина самовизначається, самопроекується в дискурсі. Дискурс у більшості досліджень тлумачиться як «текст, занурений у життя», тобто зв'язне висловлювання в сукупності з екстралінгвістичними (психологічними, прагматичними, соціальними) факторами. Це текст у його подієвому аспекті, мовлення як цілеспрямована соціальна дія. У рамках психологічної моделі дискурс розглядається як чинник мовного конституювання суб'єкта, репрезентант його особистого досвіду.

Тут ми спираємося на О.Є. Сапогову, яка зазначала, що знак, символ, текст – все це інструменти не просто привласнення культури, а й особистісного самовизначення людини в культурі, розширення смислових кордонів та вихід за власні межі. Особливість текстових утворень як психічних знарядь полягає в тому, що вони мають подвійну спрямованість – кожен з них звернений одночасно і до соціокультурних реалій, і до суб'єктивності людини. У першому випадку за допомогою таких утворень людина намагається трансформувати навколишній світ, вплинути на інших. У другому – вони стають засобом суб'єктивного перетворення внутрішнього світу [9]. Велику роль у цьому процесі відіграють дискурсивні практики, які дають можливість людині вибудовувати власну психічну реальність, власний життєвий проект залежно від соціокультурного та особистісного контекстів. Останні ми розглядаємо як стали традицію способів оперування мовою, спрямованих на породження та сприймання текстів у відповідному соціокультурному середовищі та з певними особистісно зумовленими цілями.

Дискурсивне самопроекування можна тлумачити також як імовірнісний процес. Різноманітні життєві події не лише можуть мати різні центри смислотворення та по-різному осмислюватися на окремих життєвих етапах, а й відкривають у кожної людини внутрішні смислові простори, які створюють можливість для реалізації свого внутрішнього потенціалу [14].

На думку Р. Харре, більшість значимих психологічних подій пов'язані з внутрішнім дискурсом або розмовою. Люди розмовляють самі з собою, приймаючи рішення, намагаючись запам'ятати події та

оцінюючи точність своїх спогадів, розмірковуючи про майбутні дії або описуючи епізоди із власного життя. Значить, підсумовує автор, при вивченні психічного функціонування дискурс стає основоположною одиницею аналізу [19]. При цьому не слід забувати, що ми живемо у дискурсивному світі. Все наше соціокультурне оточення складається із дискурсів, занурюючись у які ми вчимося осмислювати свій досвід, черпаємо із нього схеми інтерпретацій, перетворюючи їх по мірі входження в соціум у приватні схеми та особисті наративні тексти. Можна також послатися на Х. Ортегу-і-Гасета, котрий вважав, що для того, щоб зрозуміти дещо людське, чи то індивідуальне, чи то колективне, слід розповісти історію, зазначаючи навіть, що людині притаманна не природа, а історія [6]. Інакше кажучи, найбільш прийнятними для людини, що складає власну історію, є оповідальні дискурси (наративи).

Як зазначають Дж. Капрара і Д. Сервон, життєва історія – це соціокультурно зумовлений наратив, що є складовою Я-концепції (або, за Вільямом Джемсом, – «моє»). Модель життєвої історії – це модель ідентичності, оскільки особиста історія людини надає сенсу її досвіду й виконує виключно важливу роль для визначення «Я». Життєва історія поєднує різноманітні епізоди життя у певний узгоджений патерн. Узгодженість життєвої історії робить життєві події значно осмисленішими [3]. Інакше кажучи, створюючи протягом усього життя наративні історії, людина тим самим зберігає відчуття «Я», свою особисту та соціокультурну ідентичність. Як зазначає Р. Хараре, уявлення про себе формується і виявляється через історії про себе, що їх створює людина. Тому розвиток стабільного відчуття ідентичності базується на здатності людини брати участь у діалозі та створювати узгоджені наративи. Діалог, як й будь-яка інша розмова, розвивається у соціокультурному контексті. Тому «Я» – це вміщений у історичне середовище соціально-культурний конструкт [19].

Отже, наратив виступає не лише важливим інструментом розуміння та інтерпретації особистого досвіду, навколишньої реальності, а й провідним засобом саморозуміння та особистісного зростання. Він є досить гнучкою моделлю, яка дозволяє нам осмислювати реальність, пристосовуючись до неї, оскільки він сам є частиною цієї реальності. Оповідальний текст діє як відкрита та здатна до змін дослідницька рамка, що дозволяє нам наблизитися до меж реальності, що вічно змінюється та вічно відтворюється [16]. Крім того, наратив надає узгодженості та впорядкованості людському досвіду, а

також змінює цю впорядкованість, коли досвід або його осмислення змінюються.

Таким чином, особистісний проект передбачає: 1) створення «задуму себе», тобто конструювання Я-можливого, або Я-бажаного, або ж Я-ідеального; 2) створення схеми або сюжету подальшого життя і себе в ньому; 3) реалізацію цього задуму шляхом вибудовування бажаної, передбачуваної ідеальної історії власного життя або плану, за яким втілюватиметься задум, а також конструювання власної ідентичності, адекватної власному задуму. Проект базується на соціокультурних зразках, а також на наявній в особистості концепції себе і свого життя, яка, з одного боку, задає зміст проекту, з іншого – вибудовує обмеження задуму та можливостей його реалізації.

Провідними дискурсивними формами, в яких може втілюватися проект «Я», є наративи, міфи, легенди про себе, особистісні концепції, що створюють різноманітні «версії себе потенційного», програмуючи таким чином власний особистісний розвиток [8].

На думку Дж. Капрари та Д. Сервона, люди здатні впливати на власну долю. Здатність передбачати майбутнє та регулювати дії відповідно до особистих цілей робить можливим вплив людини на свій досвід, свої дії та особистісне зростання. Самоінструкції засновані на певній системі уявлень про власні можливості та про відповідальність за власні дії. Завдяки здатності до саморефлексії, людина може створювати уможливлені моделі не лише зовнішнього світу, а й себе самої. Уможливлені моделі Я містять уявлення про розумові процеси або метакогнітивні уявлення [3].

Трансформуючи знання в мовлення, наратив не тільки стає основоположною формою надання сенсу людському досвіду, а й надає можливість поєднувати наші минулі Я з теперішніми і навіть з майбутнім Я, що проектується [20], узгоджуючи між собою різноманітні версії себе та створюючи завдяки цьому неперервне відчуття ідентичності, з одного боку, з іншого – її реконструювання, втілення «рефлексивного проекту ідентичності» [17], котрий є наслідком неперервного процесу рефлексії як однієї із вагомих процедур самопроектування. Як зазначає Ю.Б. Турушева, оповідаючи історії, ми конфігуруємо «Я-яким-я-міг-би-бути», конструюючи таким чином різноманітні версії себе [10]. У процесі створення історії, завдяки символічному моделюванню реальності, може бути створений такий уявний образ, що зможе реалізуватися.

Таким чином, особиста історія – це історія, котра одночасно розповідає і про минуле, і про теперішнє, і про процес, у якому вони об'єднуються; але вона також і про майбутнє, яке починається в той момент, коли оповідається історія. Отже, мова йде про змішування усіх трьох модусів або модальностей людського часу [10]. Це дозволяє одночасно утримувати у свідомості історію реального життя разом з історіями про можливе життя і себе в ньому, а також велику кількість їх комбінацій. Як наслідок, життя нарративу можна розглядати як відкрите, нескінчене, тобто як твір. [15].

Деякі дослідники виділяють три моделі організації оповідання у часі: 1-й тип – оповідь «з минулого в теперішнє», позиція наратора в цьому випадку знаходиться в минулому або теперішньому; 2-й тип – оповідь «з минулого в теперішнє та з теперішнього в майбутнє», позиція наратора в теперішньому; 3-й тип оповідь з минулого в майбутнє», позиція наратора в майбутньому [5].

Базуючись на даній моделі, дослідники вважають, що в процесі створення автобіографічного нарративу поєднуються події життєвого шляху в цілісну модель часової перспективи (минулого-теперішнього-майбутнього), використовуючи комбінацію таких чотирьох патернів нарративної узгодженості: часова або темпоральна (хронологічна послідовність, «Що і коли сталося зі мною в житті?»); біографічна (культурний життєвий сценарій, « Чим я і моє життя схожі або відмінні від життя інших людей? Чи все я встиг вчасно?»); каузально-мотиваційний зв'язок (динаміка індивідуальності, пов'язана з подіями життя, «Як і чому я змінився впродовж життя?»); тематична організація (відбір подій, що підкреслює єдність ціннісної теми, яка пронизує життя людини, сталість її намірів та особистісних властивостей, «У чому я завжди залишався самим собою? Що поєднує усі події мого життя? Заради чого я жив?») [5]. Ми додали б до цього спрямованість усіх складових даної моделі в майбутнє, тобто питання типу: «Що має відбутися чи я хотів, щоб відбулося в моєму подальшому житті? Як мені треба змінитися в майбутньому, а в чому залишатися самим собою? Заради чого мені слід жити?» тощо.

Виходячи з викладеного вище, ми розглядаємо нарративізацію як одну з провідних дискурсивних технологій самопроекування особистості. Оволодіння такими технологіями може стати важливим життєтворчим ресурсом у процесі становлення зрілої особистості в сучасному непередбачувано мінливому світі. Дискурсивні технології тлумачаться нами як технології виробництва, упакування,

розшифрування та впровадження смислів. Вони забезпечують зберігання, репрезентацію і передачу (доставку, транспортування, поширення) ціннісно-смиислового ресурсу, інкорпорованого в певну знаково-символічну форму [13].

Наративізація відповідає основним характеристикам дискурсивних технологій, виділених Гергеном: гнучкість точки зору; усвідомлення конструювання; орієнтація на діалог; комунікація; співробітництво; орієнтація на дискурс; орієнтація на багатоголосся (тобто різноманіття Я). Зупинимось на цих характеристиках докладніше.

Безперечно, орієнтація на дискурс є ключовою характеристикою наративізації як технології самопроектування з огляду на те, що наратив є одним із видів дискурсу. Що стосується гнучкості точки зору, то породження наративу як складової дискурсивної технології передбачає перегляд різноманітних бажаних «версій себе» або ж таких, що за будь-яких умов є неприйнятними. Можливо це лише за умови включення рефлексивних процесів та децентрації як здатності прийняти до уваги різні можливі точки зору, зіставленні часто протилежних позицій, що спонукає особистість до трансформації власних смислів. Джерелом децентрації є діалог (у тому числі й внутрішній), який і веде до породження нових смислів, а отже й до створення смислової основи потенційної особистісної історії. Звідси впливає також і орієнтація на діалог як важливу характеристику дискурсивних технологій, у тому числі й наративізації, та орієнтація на багатоголосся як комунікацію різноманітних «версій себе».

Згідно розробленої нами нормативної моделі самопроектування особистості [13] наративізація підключається на таких етапах:

Побудова життєвого проекту на основі передбачуваних особистістю життєвих подій та породження сюжету бажаного життя. У побудові сюжету важливу роль відіграють базові соціокультурні сюжети, що можуть мати надзвичайно важливе значення для людини при розв'язанні «задач на Я потенційне», які вона ставить перед собою в процесі самопроектування. Особистість мов би виводить себе за межі наявного смислового поля і, тим самим, породжує можливість своєї внутрішньої трансформації.

Моделювання різноманітних варіантів (сюжетів) життєвого проекту й оцінки їх життєздатності на основі аналізу власних особистісних ресурсів та соціокультурних умов.

Створення особистісного проекту. Його можна тлумачити як

проект зміни особистісних характеристик на основі обраних людиною «версій себе» (особистісних моделей), необхідних для втілення особистісного проекту, подальше доопрацювання на цій основі бажаного «Я-тексту» особистості. Тут людина вже менше звертається до соціокультурних зразків, більше спрямована на свій внутрішній світ, власні ресурси, інтереси, цілі, орієнтири і, як наслідок, переходить до самостійної постановки смислових завдань самопроекування.

Таким чином, наративізація є однією з технологій дискурсивного самопроекування особистості. Однак, щоб засвоїти дану технологію, особистість повинна володіти наративною компетентністю, однією з характеристик якої є вміння побудувати автонаратив, який відповідав би усім вимогам, що ставляться до оповідального тексту. Звичайно, умінням розповісти історії ми оволодіваємо ще з дитинства, слухаючи розповіді дорослих, читаючи казки та інші твори художньої літератури, однак цей процес відбувається стихійно, і, як свідчить практика та наші дослідження [7], не всі люди, будуючи оповідь про себе, дотримуються всіх канонів побудови наративу. Це стає особливо актуальним, коли вибудовується історія «себе потенційного», тобто коли створюється наратив майбутнього. Звернення до минулого полегшується тим, що людина спирається на подієву канву свого життя, певної мірою й на свої особистісні характеристики, які дозволити розв'язати ті чи інші життєві проблеми, виконати поставлені завдання. Іншими словами, вже є смислова основа для побудови автонаративу. При породженні наративу себе потенційного таку смислову основу треба створити, звичайно, спершись на власний досвід та соціокультурні зразки, однак треба віднайти й нові життєві та особистісні смисли, базуючись на яких можна створити власний проект та спробувати його реалізувати.

Характеризуючи наративізацію як технологію самопроекування особистості, ми спиралися на модель «правильно структурованої історії», Т.Габермаса та С.Блак [18], які вважали, що наративна компетентність як процес вибудовування автонаративу включає такі уміння:

- уміння вибудувати події у хронологічній послідовності;
- уміння включити в особисту історію шаблони культурно-типових життєвих сценаріїв;
- уміння відобразити в історії причинно-наслідкові взаємозв'язки подій життя та патерни «мета – засіб»;
- уміння організувати історії навколо головної «теми», цінності

або життєвого принципу ілюстрацією до якого й буде конкретний життєопис. Розглянемо їх докладніше.

Вибудовування подій у хронологічній послідовності є однією з характеристик наративу. Як зазначають Дж. Капрара і Д. Сервон, історія поєднує різноманітні епізоди життя в певний узгоджений паттерн. Узгодженість життєвої історії робить життєві події значно осмисленішими [3]. Інакше кажучи, створюючи впродовж усього життя нарративні історії, людина тим самим зберігає відчуття «Я», свою особисту та соціокультурну ідентичність. Що ж стосується наративу як життєвого проекту, то тут важлива, з одного боку хронологічна послідовність потенційних подій, яка великою мірою спирається на соціокультурні зразки, тобто включає в особисту історію шаблони культурно-типових життєвих сценаріїв. З іншого боку, вибудовуючи таку послідовність, людина має підключати рефлексивні процеси та засоби саморозуміння, аналізуючи свої можливості та обмеження, уявляючи своє бажане потенційне життя.

Зазначимо також, що людина може повністю прийняти соціокультурний зразок (культурно-типовий життєвий сценарій) за наявності у неї бар'єрів саморозвитку, зокрема, уникнення відповідальності за власне життя, нерозвиненість здатності до саморозуміння, несформованість процесів розуміння та інтерпретації власного досвіду, вплив стереотипів та настановлень, що склалися впродовж життя. У цьому випадку побудова нарративного особистісного проекту стає неможливою.

Уміння відобразити в історії причинно-наслідковій взаємозв'язки подій життя та патерни «мета – засіб» також вимагає гнучкості в побудові сюжету тексту «себе-потенційного». Насамперед особистість має ввести в такий нарратив персонажі, в тому числі й саму себе, їх оцінку та можливі життєві обставини, в яких ці персонажі можуть діяти. Зазначимо, що розповідь нарративного характеру – це завжди розповідь про себе. Головний герой її – це сам оповідач. До того ж, незважаючи на велику кількість чинних осіб, що можуть бути присутніми в розповіді, усе ж можливо говорити про переважну ідентифікацію з одним із персонажів. Крім того, різні персонажі можуть втілювати різні тенденції особистості, тобто розповідь може містити проєкції різноманітних граней самого себе, а різні герої виступають як засіб їх представлення [12]. Тобто тут повинен підключатися процес зміни особистісних характеристик на основі обраних людиною «версій себе» (особистісних моделей), необхідних для втілення особистісного

проекту, подальше доопрацювання на цій основі бажаного «Я-тексту» особистості. Тут людина має менше звертатися до соціокультурних зразків, бути більше спрямованою на свій внутрішній світ, власні ресурси, інтереси, цілі, орієнтири.

І, нарешті, уміння організувати історії навколо головної «теми» майбутнього життя та себе в ньому. Тема або тематична структура є головною одиницею наративу, в якій відбивається основна тенденція оповіді. Вона присутня в тексті будь-якого жанру, її особливість в оповідальному тексті полягає в тому, що саме наратив, як особистісна структура, спричиняє ту чи іншу інтерпретацію події, яка й втілюється в тексті-оповіді. У процесі створення цілісної історії власного життя такі смислові лінії, теми переплітаються, взаємодіють, а іноді й конкурують між собою, створюючи загальну смислову тему, яка й складає життєву канву, лінію життя особистості та є відображенням як її ментальної моделі, так і загалом її ідентичності. Такою загальною смисловою темою, яка великою мірою характеризує особистість, визначає її життєвий досвід, на нашу думку, є лейтмотив. Саме він поєднує наративи, часто розірвані та розрізнені, в одну життєву історію. Його можна розглядати як загальну концепцію життя, що хоч і змінюється з часом, але постійно повертає особистість до ключової для неї «мелодії», життєвої теми [11]. Лейтмотив є основою для створення життєвого сюжету, який пов'язує основні смислові теми, що відображають події життя особистості в упорядковану послідовність. Ю.М. Лотман розглядає сюжет як могутній засіб осмислення життя, а отже й розвитку особистості. У свою чергу, автобіографічний наратив становить сюжетно-оповідальне зображення життєвого досвіду, індивідуальної історії окремої особистості [4]. При цьому, як зазначають Й. Брокмейер та Р. Харре, будь-яка історія життя зазвичай охоплює декілька життєвих історій, які, до того ж, змінюють сам перебіг життя. За допомогою оповідання цих історій ми конструємо себе як частину нашого світу [2].

Наостанок зазначимо, що наративізація як складова процесу самопроєктування особистості не є завершеною. Упродовж життя відбувається трансформація особистісного проєкту на основі внутрішньої оцінки реалізації основних життєвих та смислових задач, досягнення як життєвих цілей, так і цілей саморозвитку. Якщо ж така оцінка є незадовільною, вона може стати підґрунтям для виходу на нові простори смислотворення та знаходження нових стимулів для саморозвитку, а отже, й для створення нових історій себе-потенційного.

Висновки. Наратив є не лише важливим інструментом розуміння та інтерпретації особистого досвіду, навколишньої реальності, а й провідним засобом саморозуміння та особистісного зростання, які є важливими чинниками самопроєктування особистості. Він не тільки є основоположною формою надання сенсу людському досвіду, а й надає можливість поєднувати минуле Я особистості з теперішнім і навіть з майбутнім Я, що проєктується, узгоджуючи між собою різноманітні версії себе та створюючи завдяки цьому життєвий та особистісний проєкти.

У процесі створення наративу особистість, що створює власний проєкт, застосовуючи цілісну модель часової перспективи (минуле, теперішнє, майбутнє). Це дозволяє одночасно утримувати у свідомості історію реального життя разом з історіями про можливе життя і себе в ньому, а також велику кількість їх комбінацій.

Наративізація є однією з провідних дискурсивних технологій самопроєктування особистості. Оволодіння такими технологіями може стати важливим життєтворчим ресурсом у процесі становлення зрілої особистості в сучасному непередбачувано мінливому світі. Вона відповідає основним характеристикам дискурсивних технологій: гнучкості точки зору; усвідомленню конструювання; орієнтації на діалог, комунікацію, співробітництво; орієнтації на дискурс та багатоголосся.

Наративізація підключається на таких етапах самопроєктування: побудова життєвого проєкту на основі передбачуваних особистістю життєвих подій та породження сюжету бажаного життя; моделювання різноманітних варіантів (сюжетів) життєвого проєкту; створення особистісного проєкту.

Наративна компетентність як передумова формування здатності до самопроєктування має включати такі уміння: уміння вибудувати події у хронологічній послідовності; уміння включити в особисту історію шаблони культурно-типових життєвих сценаріїв; уміння відобразити в історії причинно-наслідкові взаємозв'язки подій життя та патерни «мета – засіб»; уміння організувати історії навколо головної «теми», цінності або життєвого принципу.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А.Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 298 с.

2. Брокмейер Й., Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Й. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. – 2000. – №3. – С. 29 – 42.
3. Капра Дж. Психология личности / Дж. Капра, Д. Сервон. – СПб : Питер, 2003. – 640 с.
4. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю.М. Лотман. – М. : Языки русской литературы, 1999. – 464 с.
5. Нуркова В.В. Культурный жизненный сценарий как динамическая семантическая структура (ре)организации индивидуального жизненного опыта [Электронный ресурс] / В.В. Нуркова, М.В. Днестровская, К.С. Михайлова // Психологические исследования. – 2012. – 5(25). – Режим доступа : <http://psystudy.ru/index.php/num/2012v5n25/734-nourkova25.html>
6. Ортега-и-Гассет Х. История как система / Х. Ортега-и-Гассет // Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды. – М. : Изд-во «Весь Мир», 1997. – С. 437 – 480.
7. Проблеми психологічної герменевтики / за ред. Н.В. Чепелевої – К. : Міленіум, 2004. – 276 с.
8. Самопроекування особистості у дискурсивному просторі: монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. [Електронний ресурс]. – К. : Педагогічна думка, 2016. – 232 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/>
9. Сапогова Е. Е. Социокультурные прототипы и смысловые константы автобиографических текстов / Е. Е. Сапогова In Тексты в образовательном пространстве современной высшей школы / Авт. кол. А. К. Юров, В. М. Розин, П. Н. Виноградов и др. – Таганрог : Изд-во Таг. гос. пед. ин-та, 2007. – С. 119–158.
10. Турушева Ю.Б. Особенности нарративного подхода как метода изучения идентичности [Электронный ресурс] / Ю.Б. Турушева // Психологические исследования, 2014. – 7(33). – Режим доступа : <http://psystudy.ru/num/2014v7n33/932-turusheva33.html>
11. Чепелева Н. В. Лейтмотив як провідна лінія розвитку особистості / Н. В. Чепелева // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України; / [ред.кол. : С. Д. Максименко (гол.ред.), Н. В. Чепелева (заст.гол.ред.), В. О. Моляко та ін.]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – Т. II. Психологічна герменевтика. – Вип. 7. – С. 5–14.
12. Чепелева Н.В. Особистість як оповідач історій // Особистість та

її історія : колективна монографія / за ред. Н.В. Чепелевої, М.В. Папучі.
– Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2018. – С. 7 – 22

13. Чепелева Н.В. Нормативна модель самопроекування особистості / Н.В. Чепелева, С.Ю. Рудницька // Наука і освіта. – 2017 - № 11. – С. 105 – 113.

14. Эпштейн М. Н. Философия возможного / М. Н. Эпштейн. – СПб : Алетейя, 2001. – 334 с. – (Серия «Тела мысли»).

15. Brockmeier J., Narrative and identity. In: Narrative and identity: studies in autobiography, self, and culture / J. Brockmeier, D. Carbaugh (Eds.).– Amsterdam: John Benjamins, 2001. pp. 39–58.

16. Crossley, M. L. Introducing Narrative Psychology: Self, Trauma and the Construction of Meaning / M. L. Crossley. – Buckingham: Open University Press, 2000. – 208 p.

17. Giddens A. Modernity and self-identity: self and society in the late modern age /A. Giddens – Cambridge : Polity Press, 1991.

18. Habermas T. Getting a life: The emergence of the life story in adolescence / T. Habermas , S. Bluck // Psychological Bulletin. – 2000. – 126(5). – p.748–769.

19. Harre R. The singular self: An introduction to the psychology of personhood / R. Harre. – London : Sage, 1998. – 208 p.

20. Polkinghorne D.E. Narrative Knowing and the Human Sciences / Donald E. Polkinghorne Review by: Robert J. Richards // American Journal of Sociology. – 1989. – Vol. 95. – No. 1 (Jul., 1989). – pp. 258-260.

References

1. Abul'hanova-Slavskaja, K.A. (1991). *Strategija zhizni* [Strategy of life]. Moscow: Mysl'. [in Russian]

2. Brokmejer, J., Harre, R. (2000) *Narrativ: problemy i obeshhanija odnoj al'ternativnoj paradigmy* [Narrative: problems and promises of one alternative paradigm]. *Voprosy filosofii- Philosophy issues*. 3. 29 - 42. [in Russian]

3. Kaprara, D., & Servon, D. (2003) *Psihologija lichnosti* [Psychology of Personality]. St. Petersburg: Piter. [in Russian]

4. Lotman, Ju.M. (1999) *Vnutri mysljashih mirov. Chelovek - tekst - semiosfera - istorija* [Inside the thinking worlds. Man - text - semiosphere - history]. Moscow: Jazyki russkoj literatury [in Russian].

5. Nurkova, V.V., Dnestrovskaja, M.V., & Mihajlova, K.S. (2012) Kul'turnyj zhiznennyj scenarij kak dinamičeskaja semantičeskaja struktura (re)organizacii individual'nogo zhiznennogo opyta [The cultural life scenario as a dynamic semantic structure (re) of the organization of individual life experience]. *Psihologičeskie issledovanija- Psychological research*. 5(25). Retrived from : <http://psystudy.ru/index.php/num/2012v5n25/734-nourkova25.html> [in Russian]
6. Ortega-i-Gasset, H. (1997) *Istorija kak sistema* [History as a system]. In *Izbrannye trudy*. (pp. 437 - 480). Moscow: "Ves' Mir" Publ. [in Russian].
7. *Problemi psihologičnoi germenевtiki* [Problems of psychological hermeneutics] (2004). Chepeleva, N.V. (Ed.) Kyiv: Milenium. [in Ukrainian]
8. *Samoprojektuvannja osobistosti u diskursivnomu prostori* [Self-designing personality in a discursive space]. Chepeleva, N.V. (Ed.) Kyiv: Pedagogična dumka, 2016. 232. Retrived from: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].
9. Sapogova, E. E., Jurov, A. K., Rozin, V. M., & Vinogradov P. N. (2007) Sociokul'turnye prototypy i smyslovyje konstanty avtobiografičeskikh tekstov In *Teksty v obrazovatel'nom prostranstve sovremennoj vysshej shkoly* [Socio-cultural prototypes and semantic constants of autobiographical texts] (pp.119-158). Taganrog : Univ. of Taganrog Publ. [in Russian]
10. Turusheva, Ju.B. (2014) Osobennosti narrativnogo podhoda kak metoda izuchenija identičnosti [Features of narrative approach as a method of studying identity]. *Psihologičeskie issledovanija - Psychological research*, 2014. 7(33). Retrived from : <http://psystudy.ru/num/2014v7n33/932-turusheva33.html> [in Russian]
11. Chepeleva, N. V. (2011) Lejtmotiv jak providna linija rozvitku osobistosti [Leitmotif as the leading line of personality development]. *Aktual'ni problemi psihologii : zb. nauk. prac' Institutu psihologii imeni G. S. Kostjuka NAPN Ukrainy - Actual problems of psychology: collection. sciences Works of the Institute of Psychology named GS Kostiuks NAPNS of Ukraine*; Maksimenko, S. D., Chepeleva, N. V., Moljako V. O. (Eds.). Zhitomyr: Vid-vo ZhDU (I. Franko Zhitomyr univ. Publ.), 2011. II, issue 7. 5-14. [in Ukrainian]
12. Chepeleva, N.V. (2018) Osobistist' jak opovidach istorij [Personality as narrator of stories]. In *Osobistist' ta її istorija : kolektivna monografija* [Personality and its history: a collective monograph]. Chepeleva N.V., Papucha, M.V. (Eds.). (pp. 7 - 22). Nizhyn: NDU imeni M. Gogolja (M. Gogol Nizhyn univ.) Publ. [in Ukrainian].

13. Chepeleva, N.V., & Rudnic'ka, S.Ju. (2017) Normativna model' samoproektuvannja osobistosti [Normative model of self-design of personality]. *Nauka i osvita- Science and education*. 11. 105 - 113 [in Ukrainian].

14. Jepshtejn M. N. (2001) *Filosofija vozmozhnogo* [Philosophy of the possible]. St. Petersburg: Aletejja [in Russian].

15. Narrative and identity. In: *Narrative and identity: studies in autobiography, self, and culture* (pp. 39–58.). Brockmeier J., Carbaugh D. (Eds.). Amsterdam: John Benjamins, 2001 [in Russian].

16. Crossley, M. L. (2000) *Introducing Narrative Psychology: Self, Trauma and the Construction of Meaning*. Buckingham: Open University Press.

17. Giddens A. (1991) *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.

18. Habermas T., Bluck S. (2000) Getting a life: The emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin*, 126(5), 748-769.

19. Harre R. (1998) *The singular self: An introduction to the psychology of personhood*. London: Sage.

20. Polkinghorne D.E. (1989) Narrative Knowing and the Human Sciences. Robert J. Richards (Rew.). *American Journal of Sociology*, 95 (1), 258-260.

Актуальні проблеми психології Т.2. Вип. 11. 2018. ISSN 2072-4772